

Populair-wetenschappelijke uitgave over een herder der kleinen

– Jan-Kees Karels –

Transparant 13.2 (mei 2002) 36-37

Recensie n.a.v. S.D. Post, *Bernardus Smijtegelt. Dienstknecht van God* (Houten: Den Hertog, 2001) 201 blz., €17.47.

In ‘bevindelijk-gereformeerde’ kerken waar geen vaste voorganger is, worden preken gelezen. Onder de zogeheten oude schrijvers neemt de Middelburgse predikant Bernardus Smijtegelt (1665-1739) een topospositie in. De preken die hij heeft nagelaten zijn bijzonder geliefd. Dat heeft te maken met de heersende vroomheid in het bevindelijk-gereformeerde leven. In de traditie van vooral het achttiende-eeuwse piëtisme is de authentieke gelovige de zwakke, kleine gelovige, de tobrende en twijfelende ziel die God voortdurend kwijtraakt en weer terugvindt, de reikhalzende en uitziende minnaar voor wie de Heiland eerder een ver ideaal dan een zeker bezit is. Juist voor zulke zielen is de ‘kenmerkenprediking’, waarvan Smijtegelt de meest uitgesproken exponent is, zo belangrijk. In een kenmerkenprediking doet de predikant zijn gehoor precieze criteria aan de hand, waaraan ze haar zielenstaat kan toetsen. Ben ik een waar gelovige? Is mijn geloof echt? Bedrieg ik mijzelf niet ‘voor de eeuwigheid’? Het is Smijtegelt begonnen om de ‘kleinen in de genade’. Zijn prediking is een voortdurende dialoog met deze groep. Hij wil hen doen groeien naar verzekering. In zijn visie hoort zekerheid niet tot het wezen van genade, maar tot het ‘welwezen’. In feite is geloofszekerheid dan een soort ‘extra’: niet iedereen heeft het, maar het is wel de roeping van elke christen er mee bezig te zijn.

Over Smijtegelt verscheen een biografie van de hand van de neerlandicus S.D. Post. Eerder publiceerde Post over de achttiende-eeuwse dichters Pieter Boddaert en Rutger Schutte. Post is goed thuis in het kerkelijk landschap van het achttiende-eeuwse Middelburg, wat blijkt uit deze uitgave. De levensbeschrijving van Smijtegelt moet worden gezien als een populair-wetenschappelijke uitgave, schrijft hij in de verantwoording. De bedoeling was het bekende materiaal te verzamelen in een uitgave die wetenschappelijk verantwoord is en toegankelijk voor een breder publiek. Die doelstelling is mimschoots gehaald. In twaalf hoofdstukken tekent Post deze herder der kleinen op een prettig leesbare en sympathieke wijze. We maken kennis met Smijtegelts periode in Borssele, Goes en vooral Middelburg, met zijn optreden als predikant, de zorg voor de armen, het bloeiende gezelschapsleven in die tijd en – wat mij nog enigszins verbaasde – de moeite die Smijtegelt had met gezelschappen. Want juist de zielen aan wie hij leiding gaf, voegden zich graag bij de godzalige gezelschappen om over God en de ziel te spreken. De Middelburgse pastor had echter oog voor wat er fout kon gaan in deze bijeenkomsten. Daarom was hij er in het algemeen niet voor. ‘Van het begin mijns dienstes af heb ik altijd veel tegen gezelschappen gehad. Ik heb ze altijd gerekend het verderf en de verwildering der vromen te zijn.’

Opvallend vooruitstrevend is dat Smijtegelt niet op voorhand tegen een vereniging met de luthersen is. In een predikatie in 1733 zei hij dat het op zich geoorloofd zou zijn een ‘syncretismus, een vermenging, met de lutheranen aan te gaan, niettegenstaande hun grote zwakheden in ’t stuk des avondmaals.’ Dat laatste bewijst mijns inziens dat we hier niet met een scherpslijper te doen hebben. Smijtegelt was ook niet in de eerste plaats een analytisch theoloog – hoewel hij wel de reguliere theologiestudie van die tijd heeft afgerond. Hij was vooral een zielenhoeder, een man met een pastoraal hart, die het Middelburgs kerkvolk aan de hand van honderden kentekenen leidde in grazige weiden. In een apart hoofdstuk gaat Post op

de prediking van Smijtegelt in. Bekend werd zijn bundel *Het gelerookte net*, een serie van maar liefst 145 preken over een tekst uit Mattheus 12:20 en 21: 'Het gekrookte net zal Hij niet verbreken en het rokende lemmet zal hij niet uitblussen, etc.' Wie het eigene van de kenmerkenprediking wil ontdekken, zou dit korte hoofdstuk als inleiding kunnen lezen. In de preken over het gekrookte net worden 456 kentekenen genoemd, telt Post. Toch raad de predikant aan er een sober gebruik van te maken, en er niet te veel te nemen. Al kreeg u in uw leven niet meer als een of twee tekenen, houd ze vast. Zijt gij daardoor meesters tegen uw betwisters, houd ze vast. Een of twee schriftuurlijke tekenen zijn bekwaam om u te verzekeren.'

Het boek van Post is geïllustreerd met prenten en gravures van tijdgenoten van Smytegelt. Van hemzelf bleef geen afbeelding bewaard. Ik vind eerlijk gezegd de ondertitel van het boek weinigzeggend, ze geldt voor elke predikant. Ook valt tegen hoeveel nieuw materiaal over Smijtegelt in het boek is verwerkt. Aan biografica is over Smijtegelt weinig voorhanden, daar kan Post verder ook weinig aan doen. Dit heeft tot nadeel dat sommige hoofdstukken meer de *Umwelt* beschrijven, dan de predikant. Ik denk bijvoorbeeld aan het derde hoofdstuk, waarin uitvoerig over de perikelen rond de benoeming van twee stadsrentmeesters wordt verhaald, terwijl Smijtegelt slechts op de achtergrond een rol speelt.